

Маҳсулот Ишлаб Чиқариш Ва Сотиш Хажмини Ошириш Имкониятлари

Khurramova Madina

Master of Tashkent State University of Economics
eshmamatovamadina@tsue.uz

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш таҳлилининг якуний қисмида ишга солинмаган ички имкониятлар ҳисобига маҳсулот ҳажмини ошириш имкониятларини аниқламоғи лозим. Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини ошириш бўйича имкониятлар-бу миқдорий ўлчовга эга бўлган корхона ресурсларидан фойдаланишни яхшилашдир.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини ошириш бўйича қўшимча имкониятларни излаб топишни тизим асосида амалга оширамиз. Меҳнат жараёнлари асосида қўшимча имкониятларни гуруҳлаш тизими қуйида келтирилган: (Чизма 3.3.1)

Маҳсулот ҳажмини ошириш бўйича имкониятлар комплекти аниқланади, яъни бу ҳамма резерв гуруҳлари бўйича минимал ва максимал имкониятларни солиштириш қийматидир. Минимал ва максимал имкониятлар орасидаги фарқ келгуси резервни ҳосил қилади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимида товар маҳсулоти солиштирма баҳосидан ташқари фонд қайтими, яъни асосий воситалар қийматининг ҳар сўмига тўғри келадиган маҳсулот ҳажми ҳам киради. Фонд қайтими жами асосий воситалардан унумли фойдаланишни ифодаловчи умумлаштирувчи кўрсаткич.

$$\Phi_i = \frac{N}{F},$$

Бунда: Φ_i – фонд қайтими;

N – маҳсулот ҳажми (иш хизмат) солиштирма баҳода;

F – асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўртача йиллик қиймати.

Маълумки, маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмларини комплекс таҳлилининг асосий вазифаси—маҳсулот ҳажмларини қандай омиллар эвазига ошганлигини аниқлаш, сўнгра ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга қаратилган бошқарув қарорларини қабул қилишдан иборат. Маҳсулот ҳажмига таъсир этувчи омиллар туфайли сотишдан келган тушум ўтган йилдан фарқланади. Умумлашган тарзда ишлаб чиқариш омилларини уч гуруҳга: меҳнат, меҳнат предметлари ва меҳнат воситаларига ажратиб ўрганиш талаб этилади. Бу омиллар узвий боғлиқликда комплекс тарзда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига таъсир этади. Уч омилнинг маҳсулот ҳажмига бўлган таъсири қуйидаги формулалар асосида аниқланади:

$$N = R * D = R * \frac{N}{R}, \quad (1)$$

Бунда:

R – ходимларни рўйхат бўйича ўргача сони;

D –меҳнат унумдорлиги (бир ходимга тўғри келадиган ўргача йиллик маҳсулот).

$$N = F * \Phi_k = F * \frac{N}{F}, \quad (2)$$

Бунда:

F –асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўргача йиллик қиймати;

Φ_k – асосий ишлаб чиқариш фондларининг фонд қайтими.

$$N = M_x * M_k = M_x * \frac{N}{M_x}, \quad (3)$$

Бунда: M_x – маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарфланган ма-териаллар харажати;

M_k – материал қайтими (материаллар харажатининг ҳар сўми-га тўғри келадиган маҳсулот ҳажми)

Биринчи формула маҳсулот ҳажми ходимлар сони ва меҳнат унумдорлигига, иккинчи формула–асосий ишлаб чиқариш фонд-лари ва фонд қайтимига, учинчи формула–материаллар сарфи ва материал қайтимига боғлиқлигини ифодалайди.

Меҳнат унумдорлиги ходимларнинг фонд билан қуролланиши ($\frac{F}{R}$) ва асосий ишлаб чиқариш воситаларининг фонд қайтими ($\frac{N}{F}$) га боғлиқлиги қуйидагича ифодаланади.

$$D = \frac{F}{R} * \frac{N}{R} = \frac{N}{R} = D$$

Биринчи формуладаги D нинг ўрнига кенгайган шаклда маҳсулот ҳажмига омиллар таъсирини қуйидагича ифодалаш мумкин.

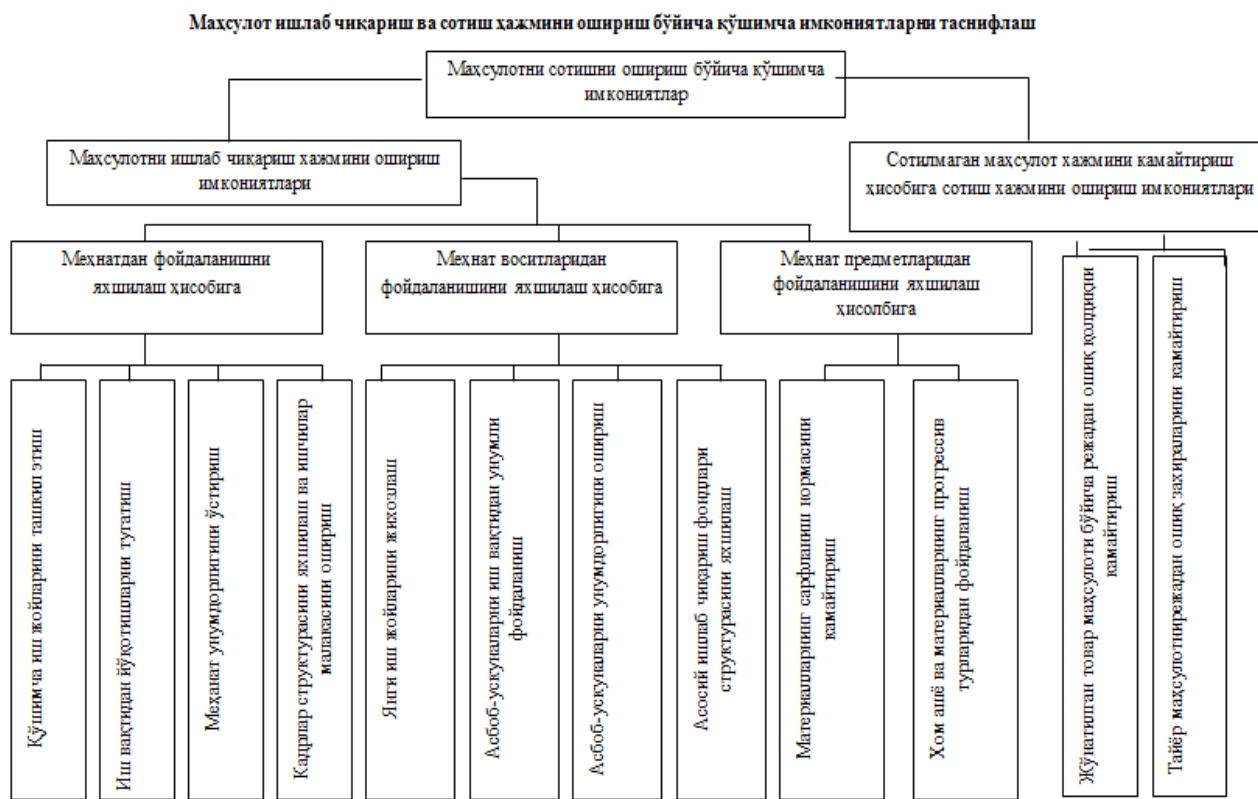
$$N = R * \frac{F}{R} * \frac{N}{F} \text{ ёки } N = R \Phi_g * \Phi_k$$

Демак, бу формулага мувофиқ маҳсулот ҳажми уч омилга боғлиқ: корхонанинг ходимлар билан таъминланиши, меҳнатнинг фонд билан қуролланиши, асосий воситаларнинг фонд қайтими.

Сотиш ҳажми индексининг динамикаси “Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот” (шакл-2) маълумотлари асосида инфляция даражасини ҳисобга олган ҳолда аниқланади.

$$I_N = \frac{N_1}{N_0},$$

Чизма-3.3.1

Хулоса ва таклифлар

Мамлакатимиз етакчи тармоқларида ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш ҳалқаро сифат стандартларига ўтиш бўйича турли муддатларга мўлжалланган дастурлар ишлаб чиқилган ва изчил равишда амалга ошириб келинмоқда. Жаҳон бозорида талаб пасайиб бораётган бир шароитда, ички бозорда талабни рағбатлантириш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб қувватлаш иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини сақлаб қолишда ғоят муҳим аҳамиятга эга. Ишлаб чиқариш жараёнининг пировард маҳсули бўлиб тайёр маҳсулотлар ҳисобланади. Тайёр маҳсулотлар бу технологик ишлов беришнинг барча босқичларидан ўтган, тасдиқланган стандартлар ва техник шартларга мувофиқ келадиган (унинг сифатини тасдиқлайдиган сертификат ёки бошқа ҳужжат билан таъминланган), техник назорат бўлими қабул қилган ва оморга топширилган ёки харидорга юклаб жунатилган маҳсулотлардир.

Маълумки, ҳар бир фаолият юритаётган корхона ўз маҳсулотини асосан сотиш учун ишлаб чиқаради. Ўз вақтида сотилган маҳсулот эса корхонанининг ижобий молиявий натижаларга эришиши, дивиденд тўловларни ўз вақтида амалга ошириши, мулк ва маблағларнинг узлуксиз ҳамда самарали айланиши каби купгина молиявий аҳвол муносабатларини яхшилаш имкониятини туғдиради. Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ муомалаларни амалга ошириш учун албатта дастлабки маълумотлар зарурдир, уларни эса бухгалтерия ҳисоби ердамида олиш мумкин. Олинган маълумотлар асосида таҳлил ўтказиб корхонани маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш фаолияти юзасидан хулосалар қилиб таклифлар бериш мумкин.

Битирув малакавий ишини бажаришда биз қуйидаги хулосаларга келидик:

Хўжалик юритувчи субъектларда маҳсулот ҳисоби режа бўлимида натура кўрсаткичларида, омборда эса қиймат курсаткичларида олиб борилади.

Тайёр маҳсулот бухгалтерия ҳисобида маҳсулотнинг амалдаги ишлаб чиқариш таннархи, режа ишлаб чиқариш таннархи, сотишдаги улгуржи нархлар, эркин сотиш нархлари ва тарифлари, эркин бозор нархларида баҳоланиши мумкин. Шунинг ҳам айтиб ўтиш керакки, тайёр маҳсулот корхонанинг айланма маблағлари таркибига киради ва шу боисдан амалдаги бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи тўғрисидаги миллий стандартларга (БХМС) биноан, ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи бўйича балансда акс эттирилиши керак.

Бухгалтерия ҳисобининг вазифаларидан бири даромад келтирмайдиган харажатлар, яроқсиз маҳсулотлар, бекор туриб қолишлар, камомад ва моддий бойликларнинг бузилишидан қўриқилган йўқотишларни ўз вақтида топиш ва аниқлашдан иборатдир. Бундай маълумотлар субъект маблағларининг самарасиз сарфланиши сабаблари ва айбдорларини билиб олишга имкон беради.

Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва реализация қилиш режаси ишлаб чиқариш ҳажми, номенклатураси, ишлаб чиқариш ва сотиш муддатлари кўрсатилган ёйма тизимли дастуридан иборат бўлади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш дастурини бажарилиши корхонадаги барча техник-иқтисодий кўрсаткичларга таъсир этади. Ўз навбатида маҳсулот ишлаб чиқариш дастурини бажарилмаслигига ҳам турли омиллар таъсир этади. Бу омиллар таъсирини ўрганиш эса корхона учун қўшимча имкониятларни аниқлашга ва улардан ишлаб чиқаришни самарадорлигини оширишда қўшимча имкониятлардан фойдаланишини таъминлайди.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми – корхона фаолиятининг энг муҳим кўрсаткичларидан бири бўлиб, унинг асосида иш кучига бўлган талаб ва ишлаб чиқариш қувватлари, иш ҳақи фонди, айланма маблағлар ва ҳоказолар аниқланади. Корхона бўйича барча турдаги ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми қиймат ўлчовида умумлашади. Таҳлил ўтказишда саноат корхоналари ишлаб чиқарган маҳсулот ҳажмини қуйидаги умумлаштирувчи кўрсаткичлар ердамида ўрганилади:

- ялпи маҳсулот;
- товар маҳсулоти;
- сотилган маҳсулот.

Энгил саноат корхоналарида маҳсулотларни тўлиқ турларда ишлаб чиқариш муҳим аҳамиятга эга. Агар саноат корхонаси шартнома асосида режалаштирилган маҳсулотларни тўлиқ турларда ишлаб чиқармаса, у ҳолда аҳолининг айрим товарларга бўлган эҳтиёжи тўлиқ қондирилмайди. Чунки саноат корхоналари иложи борича кам харажат, кам меҳнат талаб қиладиган ва баҳоси юқори маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ҳаракат қилади, шунинг учун ҳам таҳлил жараёнида маҳсулот турларини бозор талабига асосан ишлаб чиқаришни ташкил этишга бажарилишига алоҳида эътибор қаратилади.

Ушбу хулосалардан келиб чиқиб : МЧЖ “Classica shoes international” Ўзбекистон Хитой қўшма корхонасини маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнининг ҳисоби ва таҳлилини янада тартибга солиш учун қуйидаги таклифларимизни тавсия этамиз:

а. Корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ҳисобот даврида анчагина ошган , лекин шу билан бирга ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таннархи ҳам ошган.Бунинг сабаби корхонада фойдаланилаётган хом аше ва материалларни бир қисми чет элдан яъни, Хитойдан келтирилади бу эса маҳсулот таннархини ўзгаришига ўзининг салбий таъсирини кўрсатади. Шунинг учун ушбу хом ашеларни иложи борича маҳаллийлаштиришни тавсия этамиз,бунинг учун корхонада локализация бўлимини ташкил этиш керак.

б. Корхонада ишлаб чиқарилган маҳсулотларни ўз вақтида сотиш ҳисобига дебиторлик ва кредиторлик қарзларини камайтириш мақсадида ишлаб чиқарилган (айниқса мавсумий)маҳсулотларни сотишда чегирмалар бериш, кафолатли хизматни жорий этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди деб ўйлаймиз.

с. Маҳсулот сотиш ҳажмини ошириш учун алоҳида маркетинг бўлимини ташкил этиш керак.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.-Т.: Ўзбекистон. 1992 йил 8 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси.-Т.: Ўзбекистон. 2007йил.
3. “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни.1996й. 30 август.
4. “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни (янги таҳрири) 2000 йил 26 май.
5. Международные стандарты финансовой отчетности.-М.: Аскери - АССА. 1999.-218 с.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 феврал-даги “Маҳсулот (иш, хизмат)ларни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида”ги Низом. (ЎзР. ВМ.нинг қарорлари асосидаги ўзгартиришлар билан).
7. Бобожонов О., Жуманиёзов К. Молиявий ҳисоб.-Т.: Молия. 2002.-672 б.
8. Вахидов С.В. ва бошқ. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари.-Т.: Адабиёт жамғармаси нашриёти. 2004.-237 б.
9. Вахобов А.В. Ибрагимов А.Т.Молиявий таҳлил Т.: Шарқ 2002.
10. Вахобов А.В. Ибрагимов А.Т Бошқа тармоқларда иқтисодий таҳлил хусусиятлари. Т.:2004.
11. Ибрагимов А.К. Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисоби, аудити ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини аниқлашни такомиллаштириш.: Иқт. фан. докт. дис....автореф.- Т.: ЎзР БМА. 2002.
12. Ибрагимов А.Т. Рахимов М.Ю. Бошқарув таҳлили Т.:2004.